

הרמח"ל ותחיית ישראל

ארשה לעצמי להחיות בפניכם פרק חשוב מתוך ההיסטוריה האנושית בתקופה החדשה. היה זה עולמם של אלה אשר רצו להרוס את העולם הישן וחלמו לבנות עולם חדש. את זאת הם הוכיחו בשינויים בפוליטיקה ובתרבות שהתפתחו וביטאו את השאיפה לשנות את המציאות של העולם הקיים. חלק מקוראי "זכו" וודאי לחיות בחזון הזה, ורבים אחרים, הוקסמו ממנו מרחוק. נפלאות היו האידיאות, האידיאלים והספרייה הענקית שיצרו, כדי לבסס את עולמם האידיאולוגי. אלא שעבורנו, יהודים מאמינים. האידיאולוגיה החדשה יצרה מעין אחדות אנטי-דתית של "תיקון" שסיכן את קיומה הרוחני של היהדות, ולבסוף גם את קיומו הריאלי. תשאלו אותי, אל מה אני מדבר, כמובן על הקומוניזם. אולם אנו נעצור כאן בעניין זה ונשוב לנושא מאוחר יותר.

וכעת, נחזור לעבר הרחוק (1500-1700). מבקש אני להתייחס לשתי עמדות הגותיות שניסו להסביר את ה'למה' של הגורל היהודי, ומתוך כך גם להבין קצת יותר את ההיסטוריה הכללית. הרבה מבני הוגי הזמן, חשבו שגורלו של עמינו תלוי במעשינו, בטוב והרע לפיו אנו חיים. לא כולם הסכימו עם זאת. אחד מאלו ששלל גישה זאת היה רבי יהודה ליווא בן בצלאל, המוכר בכינויו המהר"ל מפראג (1609 – 1520). בספרו 'נצח ישראל', מלמד אותנו המהר"ל שאמנם כן, העונש הוא סיבת החורבן, אולם יש סיבה לסיבה. ולכן לדעתו, היכולת להבין את גורלנו ההיסטורי שייכת לרמות גבוהות יותר, והיא אינה קשור עם החטא. לא הכל בהיסטוריה הינו תוצאה של החטא. הקב"ה שלח אותנו אל העולם כדי לקיים משימה מסוימת, על אף שיש בכך סבל וכאב. אחזור אי"ה אל המהר"ל בהזדמנות אחרת, אך כאן מבקש אני לעבור למי שפיתח רעיון זה, ולדעתי הביא אותו לידי שלימות: הרמח"ל, ר' משה חיים לוצאטו (1707-1756). בהגותו הבוגרת הבאה לידי ביטוי בספריו 'דעת תבונות' ו'קל"ח פתחי חכמה', רואה הרמח"ל את הקבלה כמערכת סימבולית הצריכה פשר, כאשר הפשר הזה מצוי לדעתו בהיסטוריה. אך לפני שאוכל להמשיך מבקש אני להפנות אתכם לרעיון נפוץ בפילוסופיה של התקופה: היות העולם והאדם הם יצורים חומריים, א-להים לא יכול היה ליצור אותם מושלמים. אמנם לא מושלמים, אך הם נבראו בדמות ובמהות האפשריים הטובים ביותר. כך פרשו חכמים רבים את אמרתם של חז"ל בבראשית רבה, לפיו הקב"ה היה בונה עולמות ומחריבן עד שברא את אלה, אמר [הקב"ה] "דין הניין לי, יתהון לא הניין לי": עולמות אלה נראים לי, עולמות אלה לא נראים לי. במילים אחרות ניתן היה ליצור עולם טוב אך לא מושלם. אך בניגוד לדעות אלו, מורי ורבי פרופ' שושני ז"ל לימד אותנו שהרמח"ל חשב באופן הפוך לחלוטין: דווקא העולמות המושלמים נפסלו, והעולם שנבחר, העולם שלנו, הוא עולם בלתי מושלם, לא רק אבסולוטית – מול שלמותו

של הקב"ה - אלא גם יחסית, ביחס לשלמות שהייתה יכולה להיות מנת חלקו. פלא! העולם נברא בכוונה בלתי מושלם, מלכתחילה! זוהי לפי הרמח"ל גם המשמעות של אחד מהרעיונות הראשיים של הקבלה - הצמצום. אכן, לפי הרמח"ל יש שתי הנהגות שפועלות במקביל בעולם: הראשונה היא הנהגת הייחוד הנצחית המגלה את שלמות הבורא ושבאמצעותה מגיעים לתכלית הדבקות בו. והשנייה היא הנהגת המשפט הזמנית המענישה וגומלת לפי מעשי בני האדם וזאת במטרה לזככם ולהכינם לגילוי הנהגת הייחוד.

גישתו זאת של הרמח"ל באה, אכן, לידי ביטוי בתיקון שאומנם, כן!, יש שכר ועונש, אלא שמעבר לכך, בהיסטוריה, ייחוד הא-להים צריך לבוא לידי ביטוי דרך השלילה: במידת הייחוד ניתן לחשוף את הטוב רק באמצעות נתינת מקום להיפוכו - הרע, וההתגברות על הרע מגלה את ייחודו. זאת מכיוון שהרוע הוא העדר גילוי ייחודו, וככל שיותר טוב כך ייחודו מתגלה יותר. ולכן, צריכות להיווצר בהיסטוריה אשליות הפוגעות לכאורה בעיקרון הייחוד הא-להי, אשליות מטפיסיות, דתיות ומוסריות. ולפי רמח"ל המחזאי, ההיסטוריה היא אכן מעין מחזה אבסורד בתיאטרון קוסמי, בו נוצרות אשליות לעיני הצופים, אשליות בהן יכול לשלוט השקר והרוע. אך ההצגה הזאת חייבת להסתיים על ידי כך שבסוף, עצם השקר יתגלה ויעלם, כאילו השטן חייב להכריז על בטלותו של עצמו. את זאת ראינו למשל, בנפילת האשליית המרקסיסט-קומוניסטית. היא לא נפלה כי נוצחה במלחמה, היא נפלה כי הייתה שקר, כי הציגה את עצמה כדת האמיתית.

אכן, התזה הגדולה של הרמח"ל היא שכל התיאורים המאוד גרפיים שבקבלה, אינם אלא כמראות נבואה. אלו הם תיאורים סימבוליים, חזונויים, לקיים מה שנאמר "וַיִּבְדֹּד הַנְּבִיאִים אֶדְמָה" (הושע יב, יא) "ביד" זו ספירת מלכות. בספירה זו אמיתויות הקבלה מקבלות את הדימויים שלהם ואותם אנו צריכים לפענח. אם אני מבין נכון מתוך מה שקראתי ברמח"ל, נראה לי שהוא טוען כך, שאת הסימבוליקה ניתן להבין עד למדרגה מסוימת. ועל כל פנים, הרמח"ל אינו מקבל את ההסבר שהקבלה עוסקת בעולמות עליונים. בזאת, התיאולוגיה שלו היא רמבמ"ית. אולם מה שמנוגד לפילוסופית הרמב"ם, זו הסתכלותו על העולם והסתכלותו על ההיסטוריה. לכאורה, הרמח"ל ניפץ בפרשנותו ה"ארצית" לקבלה את המיסטיקה השמימית של הקבלה ואת הסודות שעליהם עבדו המקובלים. אולם, האם להבין את ההיסטוריה זו מילתא זוטרתא? האם נבין את משמעות השואה? האם מבינים אנו את תחיית עמנו?